

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVASIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

[Handwritten signature]
Madriddov

TILSHUNOSLIK

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100 000 – San'at va gumanitar fanlar
Ta'lim sohasi:	230 000 – Tillar
Ta'lim yo'nalishi:	60230100 – Filologiya va tillarni o'qitish (tillar bo'yicha) 6230200 – Tarjima nazariyasi va amaliyoti (tillar bo'yicha)

Toshkent – 2023

Fan/modul kodi TILSH1104	O'quv yili 2023-2024	Semestr 1 2		ECTS – Kreditlar 4 4	
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili o'zbek, rus		Haftadagi dars soatlari 4		
1.	Fanning nomi	Ma'ruza (soat)	Seminar (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Tilshunoslik	30	30	60	120
2.	<p align="center">I. Fanning mazmuni</p> <p>Fanni o'qitishdan maqsad – tilshunoslik fani, uning bo'limlari, o'rganish obyekti, boshqa fanlar bilan aloqasi haqida ma'lumot berish, talabalarni tilshunoslik fanining asosiy tushunchalari, kategoriyalari haqidagi bilimlar bilan ta'minlash, talabalarda olingan bilimlarni amalda qo'llay olish malakasini shakllantirishdan iborat.</p> <p>Fanning vazifasi -ushbu fanning vazifalari til va jamiyat, til tizimi hamda uning tuzilishi, satxlari, birliklari, ularning namoyon bo'lish qonuniyatlari, tilshunoslik fanining boshqa fanlar bilan aloqasi, dunyo tillarining klassifikatsiyasi haqida nazariy bilimlar berish.</p> <p align="center">II. Asosiy qism (amaliy mashg'ulotlar)</p> <p align="center">II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. “Tilshunoslik” fanining mazmuni, predmeti va metodi Tilshunoslik fan sifatida. Tilshunoslik fanining obyekti va predmeti. Umumiy va xususiy tilshunoslik. Nazariy tilshunoslik. Amaliy tilshunoslik. Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan aloqasi. “Tilshunoslikka kirish” kurslarining maqsad va vazifalari.</p> <p>2-mavzu. Til - asosiy aloqa vositasi Tilning mohiyati. Tilning asosiy vazifasi. Verbal va noverbal mulokot. Tilning paralingvistik belgilar va sun'iy belgilar tizimi bilan aloqasi. Tilning tabiati. Til va nutk.</p> <p>3-mavzu. Til va tafakkur Til va tafakkur munosabati. Til va tafakkur lingvistik muammo sifatida. Til tafakkur quroli va vositasi. Psixolingvistika.</p> <p>4-mavzu. Til na jamiyat Til va ijtimoiy tafakkur. Til va madaniyat. V. fon Gumboldt va lingvomadaniyatshunoslik. Sepir-Uorfning lingvistik nisbiylik nazariyasi. Tilning ijtimoiy tabaqalanishi. Sotsiolingvistika. Bilingvizm va diglossiya.</p>				

Tilning olamni anglash jarayonidagi va xalq yoki individning fikrlash faoliyatidagi ahamiyati.

Tilning kelib chiqishi haqidagi diniy, antik davr na zamonaviy farazlar. Tillar integratsiyasi va differentsiatsiyasi. Adabiy tal - til mavjudligining oliy ko'rinishi. Adabiy tillarning tipologik farqlanishi. Adabiy tilning milliy-tarixiy omillari. Adabiy til va badiiy adabiyot tili. Adabiy-lisoniy me'yor. Interlingvistika. Millatlararo va xalqaro aloqa tillari. Sun'iy tillar. Klassik tillar. Aralash tillar (pijin va kreol).

5-mavzu. Tillarning o'zaro hamkorligi va rivojlanish qonuniyatlari
Lisoniy tabaqalanish va qarindosh tillarning tashkil topishi. Elatlar tili. Milliy tillarning rivojlanishi. Tilning ichki va tashki konuniyatlari.

6-mavzu. Fonetika

Nutq tovushlari tilning tabiiy materiali sifatida. Nutq tovushlarining akustikasi va artikulyatsiyasi. Tilning artikulyatsion bazasi va aksent. Nutq tovushlarining tasnifi. Vokalizm va konsonantizm. Unli tovushlar tasnifi. Undosh tovushlar tasnifi. Nutqning fonetik bo'linishi: jumla (fraz), takt (sintagma), bo'g'in, tovush. Enklitika va enkliza hodisasi. Proklitika va prokliza hodisasi. Bo'g'in va uning turlari. Intonatsiyaning vazifasi. Urg'u va uning turlari. Nutq tovushlarining variantlari va variatsiyalari. Reduksiya. Nutq tovushlarining pozitsion va kombinator o'zgarishlari. Fonema tushunchasi va uning tovushdan farqi. Fonemalar tizimi va uning milliy o'ziga xosligi.

7-mavzu. Grammatika

Grammatika fan sifatida. Morfologiya. Morfema va uning turlari. Tilning grammatik usullari. Affiksatsiya. Agglyutinatsiya va fuziya. So'zning morfologik va etimologik tarkibi. Tovush almashishlari va ichki fleksiya. Takror (reduplikatsiya). So'z qo'shilishi. Gapda so'z tartibi. Urg'u ko'chirish. Yordamchi so'zlar: predlog, ko'makchi, artikl, yuklama, bog'lovchi. Oxang. Suppletivizm. Tillarning sintetik va analitik qurilishi. Grammatik kategoriyalar. So'z turkumlari. Sintaksis. Tilning sintaktik birliklari. Sodda ran tarkibida sintagmalar. Gap turlari. Gap bo'laklari. So'z birikmalari. Ganning aktual bo'linishi.

8-mavzu. Leksikologiya

So'z tilning markaziy birligi sifatida. Leksikologiya va uning asosiy bo'limlari. So'zning xususiyatlari. So'z va leksema. Leksik ma'no va uning turlari. Leksik ma'noning kengayishi va torayishi. Tilning lug'aviy qatlamlari. So'zlarning ma'no munosabatiga ko'ra turlari. Lug'at zaxirasining boyish usullari: so'z yasash, so'z va iboralarni o'zlashtirish. Ko'p ma'nolilik. Omonimiya. Sinonimlar. Antonimlar. Eskirgan va tarixiy so'zlar. Tabu va evfemizmlar. Etimologiya va "xalq" etimologiyasi. Terminologiya. Idiomalar. Frazologiya. Leksikografiya.

9-mavzu. Yozuv

Yozuv tarakkiyotining asosiy bosqichlari. Yozuv paydo bo'lishining sabablari. Alfavit. Grafika. Orfografiya va uning asosiy tamoyillari: fonetik, morfologik, an'anaviy. Yozuvning maxsus turlari.

10-mavzu. Tillar tasnifi

Dunyo tillari. Tillar tasnifi. Tillarning genealogik tasnifi. Tilshunoslikda qiyosiy-tarixiy metod. Tillarning tipologik (morfologik) tasnifi: flektiv, agglyutinativ, ajratuvchi va mujassamlashtiruvchi tillar. Areal tasnif. Tillarning xududiy bo'linishi. Bilingvizm. Interferensiya xodisasi. Funktsional tasnif.

11-mavzu. Til - belgilar sistemasi

Belgi va belgilar sistemasi tushunchasi. Semiotika. Tilda "sistema" va "struktura" tushunchalari. Belgilar sistemasining turlari.

12-mavzu. Til satxlari va uning birliklari

Til satxlari. Fonologik satx. Morfemik satx. So'z yasalishi. Leksik satx. Morfologik satx. Sintaktik satx. Gap.

13-mavzu. Lingvistik tadqiqot metodlari

Tasviriy metod. Kiyosiy-tarixiy metod. Chog'ishtirish metodi. Distributiv taxdil metodi. Bevosita ishtirokchilarga ajratish metodi. Transformatsiya taxlil metodi. Oppozitsiya metodi. Komponent taxlil metodi. Stilistik taxlil metodi. Statistik metod. Avtomatik taxlil metodi. Tipologik taxlil metodi.

14-mavzu. Tilshunoslik tarixi

Qadimgi Hind tilshunosligi. Qadimgi Gretsiya va Rim tilshunosligi. Platon. Arastu grammatikasi. Stoiklar ta'limoti (eramizdan oldingi III-I asrlar). Falsafiy va grammatik davrlar Qadimgi Rim tilshunosligi. O'rta asrlarda Yevropa tilshunosligi (476-1492). Arab tilshunosligi. Yevropada uyg'onish davri tilshunosligi (XV-XVIII asrlar). Umumiy ratsional grammatika (Por-Royal). Slavyan mamlakatlarida tilshunoslik. XIX asr rus tilshunosligi F.I. Buslayev, A.A. Potebnya. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik. Komparativistika davrlari. V. fon Gumboldtning tarixiy-falsafiy konsepsiyasi. Til antinomialari. Til faoliyat sifatida. Til - xalq ruxi. Tillarning rivojlanish bosqichlari. "Yosh grammatikachilar" maktabi. Leypsig to'garagi. Moskva maktabi. Qozon maktabi. F. de Sossyur lingvistik nazariyasi. Strukturalizm. Praga lingvistik maktabi. Daniya strukturalizmi (glossematika). Amerika strukturalizmi (deskriptiv lingvistika). Sho'ro davri tilshunosligi. Xozirgi zamon tilshunosligi. XX-XXI asrlar tilshunosligining yetakchi yunalishlari.

15-mavzu. Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari

Generativ tilshunoslik. Kognitiv tilshunoslik. Lingvistik falsafa. Pragmalingvistika. Matn lingvistikasi. Psixolingvistika. Etnolingvistika. Tipologik lingvistika. Lingvomadaniyatshunoslik. Kompyuter lingvistikasi. Korpus tilshunoslik. Ontolingvistika. Zoolingvistika. Biolingvistika. Mentalingvistika. Lingvopoetika. Matematik lingvistika. Kommunikativ tilshunoslik. Neyrolingvistika. Paralingvistika. Diskursologiya (diskurs nazariyasi). Neyrolingvistika.

III. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. "Tilshunoslik" fanining mazmuni, predmeti va metodi
2. Tilning asosiy vazifasi.
3. Til va tafakkur
4. Til na jamiyat
5. Tillarning o'zaro hamkorligi va rivojlanish qonuniyatlari
6. Fonetika
7. Leksikologiya
8. Grammatika
9. Yozuv tarakkiyotining asosiy bosqichlari va yozuvning maxsus turlari
10. Tillar tasnifi
11. Til - belgilar sistemasi
12. Til satxlari va uning bnrlklari
13. Lingvistik tadqiqot metodlari
14. Tilshunoslik tarixi
15. Tilshunoslikning zamonaviy yunalishlari.

Seminar mashg'ulotlari multimedia vositalari bilan jixozlangan auditoriyada o'tkazilishi lozim. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, moye ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofik.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Tilning paydo bo'lishi tugrisidagi nazariyalar
2. Turli tillardagi fonetik xodisalar.
3. Turli tuzilishli tillarda so'z yasash usullarining umumiy va farqli jihatlari
4. Etimologiya. Ilmiy etimologiya, xalq etimologiyasi va "yolg'on etimologiya"
5. Turli tillarda so'z turkumlari va ularni guruhlash tamoyillari
6. Gapning aktual bo'linishi. Sintaktik inversiya
7. Yozuvning tarixiy va zamonaviy turlari
8. Til aloqalari. Bilingvizm va interferensiya
9. Til xodisalari va ularning ilmiy nomlanishi
10. O'rta Osiyoda tilshunoslikning rivojlanishi

	<p>11. Tilshunoslik maktablari</p> <p>12. O'zbek tilshunosligi va uning rivojlanish yo'llari</p> <p>13. Lingvopragmatika</p> <p>14. Lingvomadaniyatshunoslik</p> <p>15. Kompyuter lingvistikasi. Tillarni intensiv o'rganish dasturlari</p> <p>16. Til ta'limiga zamonaviy yondashuvlar: kommunikativ, integrar va kompetensiyaviy yondashuvlar</p> <p>17. Kommunikativ tilshunoslikning zamonaviy turlari.</p> <p>Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va ularni taqdimot qilish tavsiya etiladi.</p>
3.	<p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mustaqil ta'lim olish tushunchasi va asoslari, mustaqil bilim olishni rivojlantirish omillari, o'z faoliyatini mustaqil tashkil etish haqida tasavvur va bilimga ega bo'lishi; • Mustaqil ta'lim olish tushunchasini idrok qilgan xolda talaba mustaqil bilim olishni rivojlanish omillari, o'z faoliyatini mustaqil tashkil etishning muhim xususiyatlarini bilish va ulardan unumli foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi; <p>Mustaqil ta'lim olish tushunchasi va asoslarini mukammal egallagan xolda, o'z faoliyatini mustaqil tashkil etish muammolari bo'yicha yechimlar qabul qilish malakasiga ega bo'lishi kerak.</p>
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ma'ruzalar; - mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar; - aqliy hujumi; - guruhlarda ishlash; - jismoniy javob; - hissiy o'rganish usuli; - taqdimotlarni dalillash; - individual loyihalar; - jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	<p>VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la uzlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirish.</p>
6.	<p>Asosiy adabiyotlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Абдуазизов А.А. Тилшунослик назариясига кириш. Т., 2010 2. Ирискулов М.Т. Тилшуносликка кириш. - Т., 2008. 3. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. - М., 2007.

4. Попова З.Д., Стернин И. А. Общее языкознание. - М., 2007.
5. Реформатский А. Введение в языкознание. - М., 2006.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral'dagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" Farmoni.//lex.uz <https://www.lex.uz/acts/3107036> [27.08.2020]
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr'dagi PF-5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha revojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" Farmoni.//lex.uz <https://lex.uz/ru/docs/4545884> [27.08.2020]
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyun'dagi PQ-4358-sonli "2019-2023 yillarda mirzo ulug'bek nomidagi o'zbekiston milliy universitetida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori.//lex.uz <https://lex.uz/docs/4380624> [27.08.2020]
4. Авлакулов Я.И. Узбек тилининг ономастик кулами. - Тошкент, 2017.
5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М., 2004.
6. Брусенская Л.А. Учебный словарь лингвистических терминов. – Ростов н/Д., 2005.
7. Зокиров М., Маджидова Р., Султанова Ш. Ўзбекча-русча-инглизча лингвистик атамалар мухтасар луғати. - Т., 2016.
8. Кодухов В.И. Общее языкознание. - М., 1974.
9. Левинский Ю.А. Общее языкознание. - М., 2009.
10. Немченко В.Н. Введение в языкознание. - М., 2008.
11. Умархужаев М. Умумий тилшунослик. - Андижон, 2010.
12. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. - М., 2006

Axborot manbalari

www.tdpii.uz
 www.pedagog.uz
 www.ziyonet.uz
 www.edu.uz

7. O'quv dasturi Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti O'quv uslubiy Kengashining 2023 yil " _____ " _____ dagi _____ – son bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

8. **Fan/modul uchun ma'sular:**
 Mamatov A.E. – O'zMU, "Fransuz filologiya" kafedrası professori f.f.d.

Sh.S.Imyaminova – O‘zMU, “Nemis filologiya” kafedrası mudiri, f.f.n.,
professor

D.I. Djafarova - O‘zMU, “Fransuz filologiyasi” kafedrası mudiri, f.f.d.,
dotsent

Taqrizchilar:

To‘raqulova S.T.– O‘zMU, XFF, nemis filologiya kafedrası katta
o‘qituvchisi, f.f.n.

Xoliyarov L.T. – O‘zDJTU Tarjimonlik fakulteti Tarjima nazariyasi va
amaliyoti kafedrası mudiri, f.f.n., dotsent